

Muhasebe Şeffaflığına Bağımsız Dış Denetimin Etkisi Üzerine Uygulamalı Bir Çalışma: Türkiye Örneği

Yrd. Doç. Dr.Turgut Çürük
Niğde Üniversitesi,

ÖZET

Son zamanlarda yaşanan Enron, Vivendi, Worldcom vakalarının temel nedenleri arasında yaratıcı muhasebe tekniklerinin kullanılması ve kullanılan muhasebe tekniklerinin açıklandığı finansal raporların yeterince şeffaf olmaması gösterilmekte olup, şirketlerle ilgili denetleme yapan bağımsız dış denetçiler muhasebe bilgilerinin doğruluğu ve şeffaflığı ile ilgili denetim işlevlerini etkin olarak yerine getirmedikleri gerekçesi ile eleştirilerin odak noktasını oluşturmaktadır. Türk firmaları üzerine yapılan bu çalışmanın amacı, bağımsız dış denetimin Türk firmaları tarafından açıklanan muhasebe bilgileri üzerine etkisini değerlendirmektir. Bağımsız dış denetimin firmalarca açıklanan muhasebe bilgilerine etkisi, rasgele örnekleme yolu ile seçilmiş 122 firmaya ait yıllık faaliyet raporlarında açıklanan bilgi düzeyindeki farklılıkların bağımsız dış denetimden kaynaklanıp kaynaklanmadığını test etmek yolu ile değerlendirilmiştir. Firmaların bilgi düzeyi, geliştirilen “açıklanan bilgi değerlendirme formu” ile örnek olarak seçilmiş firmaların “faaliyet raporlarında sunulan bilgilere” dayanarak ve “düzeltilmiş iki alternatif yöntemi (modified dihotomous approach)” kullanılarak oluşturulmuş bir indeks ile ölçülmüştür. Firmaların açıkladıkları bilgi düzeyindeki farklılıkların bağımsız dış denetimden kaynaklanıp kaynaklanmadığı oluşturulan “çoklu regresyon modeli” ile test edilmiş olup açıklanan bilgileri etkilemesi muhtemel bağımsız dış denetim dışındaki diğer faktörlerin (ör. firma büyüklüğü, firmanın borsada işlem görüp görmemesi, firmanın faaliyet gösterdiği sektör, yabancı ortağı olup olmaması vb) etkisi oluşturulan modele yapay değişkenler (dummy variables) eklenerek kontrol edilmiştir. Bağımsız dış denetimin Türk firmalarının yıllık faaliyet raporlarında halka açıkladıkları bilgiler üzerinde istatistiki olarak (0.05 önemlilik derecesinde) önemli sayılan bir düzeyde etkisi olmadığını göstermekte olan bu çalışma sonucu, Çürük (2000) tarafından yapılan araştırma sonucunu destekler nitelikte olup bağımsız denetçilerin Türkiye’de faaliyet gösteren işletmelerce hazırlanan finansal tablolarda sunulan muhasebe bilgilerinin şeffaflığı üzerine bir etkisinin olmadığına işaret etmektedir.

GİRİŞ

Firmalarca faaliyet raporlarda halka açıklanan finansal bilgiler, etkin bir sermaye piyasasının gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Literatürdeki mevcut çalışma sonuçlarının firma yıllık faaliyet raporlarında açıklanan bilgi düzeyinin bir firmadan diğerine önemli farklılıklar gösterdiğini ortaya koymuş olması, bu farklılığa neden olan faktörlerin (firmalar tarafından açıklanan bilgi düzeyini etkileyen faktörlerin) neler olduğunun anlaşılmasının özellikle muhasebe bilgilerini kullanarak rasyonel ekonomik kararlar almak durumunda olanlar için ayrı bir önemi vardır. Bağımsız dış denetimin firmalarca açıklanan bilgi düzeyini etkileyen faktörlerden biri olduğu literatürde sıkça dile getirilmekte olup bu hususta çeşitli ülkelerde yapılan uygulamalı çalışma sonuçları bu tartışmayı destekler niteliktedir. Literatürdeki çalışmalar aynı zamanda denetçilerin firmalar tarafından açıklanan bilgilere etkisinin belli ölçüde o ülkedeki denetçilerin yapısı ve gelişmişlik düzeyi ile denetçilerin denetledikleri firmaları daha detaylı bilgi vermeye teşvik etme ve zorlama yeterliliklerine bağlı olabileceğini işaret etmektedir (bak, Çürük,2000).

Gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye’de muhasebecilik ve denetçilik henüz gelişim hayat seyrinin ilk döneminde olan bir meslektir. Bağımsız dış denetim hizmeti sunan

Türk firmalarının formal olarak organizasyonu ile bağımsız dış denetiminin Türk firmaları için zorunlu hale gelmesi ancak 1980 li yılların ikinci yarısı ve 1990 yılların ilk yarısında Sermaye Piyasası Kurulu'nun öncülüğünde Yapılan bir seri hukuki düzenleme ile 3568 sayılı muhasebeciler yasınının çıkarılması ile oluşmuştur. Bahsedilen bu hukuki düzenlemeler ile Türkiye'de etkin bir denetim pratiğinin tam olarak yerleşmesi için önemli bir adım atılmış olmasına rağmen (Tekinalp, 1992), Türkiye'de denetim hizmetlerinin etkinliği, denetim elemanlarının yeterlilikleri ve de bağımsız dış denetim hususundaki hukuki düzenlemelerin yeterliliği sorgulanmaktadır (Bak, Financial Times, 1991). Bağımsız dış denetimin Türkiye'deki firmalar tarafından açıklanan bilgilere etkisini araştıran ampirik çalışma sayısı oldukça sınırlı olmasının yanı sıra bu alanda Çürük (2000) tarafından yapılan pilot niteliğindeki çalışmanın sonucu bağımsız dış denetimin Türk firmalarının yıllık faaliyet raporlarında halka açıkladıkları bilgiler üzerinde önemli ölçüde etkisi olmadığını göstermektedir. Her ne kadar Çürük (2000) tarafından yapılan bu çalışmanın sonucu Türkiye'de ki denetçilerin firmalarca açıklanan bilgilere etkinliği üzerine şüpheler uyandırmakta ise de araştırmacı tarafından açıkça belirtildiği üzere çalışmasındaki örnek sayısının oldukça sınırlı olması, etkin istatistik tekniğinin kullanılmamış olması gibi çalışmayı sınırlayıcı nedenler ve de bu alanda Türk firmaları üzerine yapılan tek çalışma olması nedeni ile sadece Çürük (2000) araştırma sonuçlarına dayanarak bağımsız dış denetimin Türk firmaları tarafından açıklanan bilgilere etkisi üzerine genelleme yapmak yanıltıcı olabilir. Bu nedenle, bu çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren denetçilerin etkinliği hususunda dolaylı veriler temin etmek amacı ile bağımsız dış denetimin Türkiye'deki, firmalarca yıllık faaliyet raporlarında açıklanan finansal bilgilere etkisi önemli sayıda firma ve de etkin istatistiki teknik kullanılarak uygulamalı olarak analiz edilmiştir.

Aşağıda detayı sunulan bu çalışmada ilk önce bağımsız dış denetimin firmalarca açıklanan bilgilere etkisi ile ilgili teorik tartışmalar sunulmuş ve literatürdeki çalışma sonuçları gözden geçirilmiştir. Daha sonra araştırma metodu açıklanmış ve çalışmanın son kısmında araştırma bulguları sunulmuş ve değerlendirilmiştir.

TEORİK TARTIŞMA

Literatürdeki mevcut çalışmalar, işletmelerin yıllık faaliyet raporlarında açıkladıkları bilgi düzeyini etkileyen birtakım işletmeye özgü faktörün (company specific factors) var olduğunu göstermektedir. İşletmenin büyüklüğü, borsada işlem görüp görmediği, faaliyet gösterdiği sektör, yabancı ortağının olup olmadığı, bağımsız denetime tabi olup olmadığı gibi işletmenin yapısı veya çevresi ile ilgili işletmeye özgü faktörlerin işletmenin açıkladığı bilgilerle olan ilişkisi ise pozitif muhasebe teorileri tarafından açıklanmaktadır. İşletmeye özgü faktörlerden bağımsız dış denetim ile işletmelerce açıklanan bilgi düzeyi arasındaki ilişkiyi açıklayan en popüler pozitif teori "Aracılık teorisi"dir (Agency Theory).

Aracılık teorisi, işletme ile ilgili taraflar arasında bilgi akışını sağlayan bir aracılık ilişkisinin var olduğunu savunur (Kam, 1990). Bu teoriye göre, aracılık ilişkisi "işletmenin sahibi konumunda olan kişi yada kişilerin (principals) kendi nam ve hesabına işlerini yürütmeleri için aracı konumunda olan birey (agent) ile düzenledikleri sözleşme olarak" tanımlanmıştır (Jensen ve Meckling, 1976) .

Aracılık teorisi, aracılık ilişkisindeki taraflardan her birinin kendi bireysel çıkarlarını koruyacaklarını ve işletme sahipleri (principals) ile aracılardan (agent) çıkarlarının çoğunlukla çatıştığını varsayar. İşletme sahipleri (principals) ile aracılardan (agent) arasındaki mevcut olan çıkar çatışması ise özellikle işletme sahipliği ile yöneticiliğinin farklı kişiler olması halinde

“aracılık maliyetini” (aracıyı kontrol etmenin maliyeti) ortaya çıkarır (Fama ve Jensen, 1983). Bu maliyet, işletme sahiplerinin işletme ile ilgili kendilerden daha fazla bilgiye sahip olan ve bu bilgileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanacak olan yöneticileri (agents) kontrol etmek veya denetlemek istemelerinden kaynaklanır. Bunun ötesinde aracı konumunda olan yöneticiyi kontrol etmek için oluşan maliyet ise sonunda yöneticilere yansıtılır.

Aracılık teorisinden çıkarılan varsayımlardan biri işletme yöneticiler denetim nedeni ile oluşan aracılık maliyetini minimize ederek kendi ekonomik faydalarını maksimize etme eğilimindedir (Walk ve Tearney, 1997). Literatürde yaygın olarak var olan görüşe göre, denetim nedeni ile oluşacak maliyetleri düşürmenin bir yolu yıllık faaliyet raporlarında bilgi açıklamaktır. Craswel ve Taylor’a (1992) göre denetim nedeni ile oluşacak maliyeti düşürmenin bir yolu mali raporlarda açıklanan bilgi düzeyini artırmaktır. Sonuç olarak, bu teorisin varsayımı, faydayı maksimize etmek isteyen yönetici denetim nedeni ile oluşacak maliyeti minimize etmek için işletmelerle ilgili bilgileri kullanıcı konumunda olan işletme ortaklarına (principals) işletme ile ilgili doğru ve detaylı bilgiler açıklar ve bundan hem kendisi hem de ortaklar fayda sağlar. Bunun yanı sıra, işletme yöneticilerini işletme ile ilgili doğru ve detaylı bilgi açıklamaya teşvik eden faktörlerden birisi de bu yöneticiler sundukları raporların kalitesi ile paralel ödüllendirilmeleridir. Sonuç olarak bu teori, denetim ile işletmelerin açıkladıkları bilgi arasında bir ilişkinin var olduğunu işaret etmekte olup literatürdeki bağımsız dış denetimle işletmelerce yıllık raporlarda açıklanan bilgiler arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmalar çoğunlukla bu teoriye atıfta bulunmaktadır.

Bağımsız dış denetimin işletmelerce halka açıklanan bilgi düzeyini etkileyen faktörlerden biri olduğunu savunan pozitif muhasebe teorilerinden bir diğeri ise işletmenin faaliyetlerini yürüten kişi veya firmanın o işletmenin davranış ve performansını da etkileyeceği görüşüne dayanan “ilişki teorisi” dir. Bu teoriye göre “ faaliyet raporlarını denetleyen bağımsız denetçiler, bu raporları yalnızca denetlemez, aynı zamanda içeriğini etkilerler (Wallace ve ark. 1994, s.47).

Eğer yukarıda sunulan teorik tartışmalarda belirtildiği gibi denetimin ve dolayısı ile denetçilerin firmaların düzenledikleri raporlar üzerine bir etkisi var ise, ve denetçiler performanslarının denetim yaptıkları işletmelerin faaliyet raporlarının kalitesi ile değerlendirildiklerine inanır iseler, denetçiler denetledikleri firmaları faaliyet raporlarında daha detaylı ve doğru bilgi vermeleri konusunda teşvik eder veya zorlarlar.

Her ne kadar yukarıda sunulan teorik tartışmalar bağımsız dış denetimin işletmelerce açıklanan bilgi düzeyine etkisi olduğuna işaret ediyor ise de, bu alanda uluslararası alanda yapılan çalışma sonuçları kesin delil sunmamaktadır. Örneğin, Singhvi ve Desai (1971); Wallace ve Naser, (1995); ve Al-Mulhem, (1997) tarafından yapılan çalışma sonuçları açıklanan bilgi düzeyi ile bağımsız denetçilerin tipi ve büyüklüğü arasında ilişki olduğunu göstermesi, bağımsız dış denetimin firmalar tarafından açıklanan bilgi düzeyini etkileyen faktörlerden biri olduğu hususundaki önemli gösterge sunmaktadır. Ancak, Al-Modahki (1996) Suudi Arabistan firmaları üzerine yaptığı bir çalışmada, firmalarca halka açıklanan bilgi düzeyi ile denetçi tipleri arasında bir ilişki bulamamıştır. Gelişmekte olan bir ülke olan Suudi Arabistan’da denetim ve muhasebecilik mesleğinin henüz gelişme aşamasında olduğu göz önüne alınırsa, Al-Modahki (1996) tarafından yapılan çalışma, denetçilerin firmalar tarafından açıklanan bilgilere etkisinin belli ölçüde o ülkedeki denetçilerin yapısı ve gelişmişlik düzeyi ile denetçilerin denetledikleri firmaları daha detaylı bilgi vermeye teşvik etme ve zorlama yeterliliklerine bağlı olabileceğini işaret etmektedir. Türkiye’de sınırlı örnek

üzerinde yapılan çalışmada Çürük (2000) de bağımsız denetçilerin işletmelerce açıklanan bilgilere önemli etkisinin olmadığına işaret eden sonuçlar bulmuştur.

Yukarıda belirtilen ve detayı aşağıda sunulan bu çalışmada Çürük (2000) tarafından yapılan çalışmanın eksikliklerini gidererek bağımsız dış denetimin işletmelerce açıklanan muhasebe bilgilerine (muhasebe şeffaflığına) etkisi araştırılmıştır.

ARAŞTIRMA METODU

Bu çalışmada bağımsız dış denetimin Türk firmaları tarafından açıklanan muhasebe bilgileri üzerine etkisini değerlendirebilmek için aşağıdaki nal - hipotez oluşturulmuş ve test edilmiştir.

H01. *Bağımsız dış denetimin Türk firmalarınca açıklanan muhasebe bilgi düzeyine etkisi yoktur.*

Bu hipotezin test edilmesi için takip edilen yöntem sırası ile şöyledir:

- Örnek olarak seçilmiş bağımsız dış denetime tabi olan ve olmayan Türk firmalarının yıllık faaliyet raporları temin edilmesi
- Örnek olarak seçilen firmalarca yıllık faaliyet raporlarında açıklanan muhasebe bilgi düzeylerinin ölçülmesi
- Halka açıklanan bilgileri etkileyen diğer faktörleri de kontrol ederek bağımsız denetçilerin etkisini ortaya çıkarıcı çoklu regrasyon modeli geliştirilerek hipotezin testi.

Örnek seçimi

Yukarıda değinilen ve aşağıda detayı verilen bu çalışmada kullanılan yöntemle bağımsız dış denetimin halka açıklanan bilgilere etkisinin testi ancak yıllık faaliyet raporları analize tabi tutulacak örnek firmaların bağımsız denetimden geçmiş ve bağımsız denetimden geçmemiş firmalardan oluşması ile mümkündür. Türkiye’de yıllık faaliyet raporlarını halka açıklamak zorunda olan ve dolayısı ile bu raporların temini mümkün olan firmalar yalnızca SPK denetimine tabi halka açık firmalardır. Gerek borsada işlem gören gerekse borsada işlem görmeyen fakat SPK denetimine tabi firmalar için bağımsız dış denetim 1988 sonrası dönem için zorunlu olması nedeni ile, bu çalışmanın ana kütlelerini SPK denetimine tabi borsada işlem gören ve görmeyen firmalardan 1987 ve 1991 yıllarında yıllık faaliyet raporu hazırlayan firmalar oluşturmuş olup¹ bu firmaları listesi SPK’den temin edilmiştir. Gerekli en az örnek sayısı Moser ve Kalton (1979) tarafından önerilen yöntemle 100 olarak tespit edilmiş olup SPK’den elde edile listeden rasgele örnekleme yolu ile toplam 150 firma belirlenmiş olup bu firmalardan 122 adetine ait yıllık faaliyet raporları İstanbul Menkul Kıymetler borsası ile SPK’den temin edilmiştir. Temin edilen örnek sayısı bu çalışma için hesaplanan en az örnek sayısından fazla olup çoklu regrasyona imkan verecek ölçüde bağımsız değişkenlerin 10 katından daha fazladır.

Bu çalışmada örnek olarak seçilen firmalarca yıllık faaliyet raporlarında 1987 ve 1991 yıllarında açıklanan muhasebe bilgi düzeyi indeks aracılığı ile ölçülmüştür.

¹ Bu çalışmada 1987 yılının seçilmesinin nedeni bu yılda bağımsız dış denetimin Türk firmaları için zorunlu olmadığı için bu yılda Türk firmalarının bağımsız dış denetmenlerce denetlenmemiş olma olasılığının yüksek olmasıdır. 1991 yılı ise bağımsız dış denetimin sermaye piyasasında faaliyet gösteren bir çok firma için zorunlu hale geldiği yılı takip eden bir yıl olması ve dolayısı ile Türk firmalarının bir çoğunun bu yılda bağımsız dış denetçilerce denetlenmiş olma olasılığının yüksek olması nedeni ile seçilmiştir

Açıklanan muhasebe bilgi düzeyinin ölçümü

Bilgi direk olarak ölçülemeyen soyut bir kavram olup muhasebe bilgisi bir arabanın kapasitesinin ölçülmesine imkan veren ve onun yoğunluğunu veya kalitesini ölçmeye imkan veren özelliklere sahip değildir. Ancak, Cooke ve Wallace (1989) bir firma tarafından açıklanan bilgi düzeyini tespit etmede “açıklanan bilgi indeksi (disclosure index)” gibi uygun aracın kullanılabileceğini belirtmişlerdir. Gerçekten “açıklanan bilgi indeksi (disclosure index)”, bir çok araştırmacı tarafından firmalarca mali raporlarında açıklanan bilgi düzeyini ölçmede yaygın olarak kullanılmıştır. Önceki çalışmalarda uygulanan yöntemlere benzer şekilde, bu çalışmada da örnek olarak seçilen Türk firmaları tarafından açıklanan muhasebe bilgi düzeyini ölçmede “açıklanan bilgi indeksi” kullanılmıştır. Açıklanan bilgi düzeyini ölçmede (açıklanan bilgi indeksi’ni oluşturmada) takip edilen işlemler şu üç aşamadan oluşmuştur:

- Açıklanan bilgi değerlendirme formu oluşturulması
- Açıklanan bilgi değerlendirme formunda yer alan her bir maddelerin puanlanması
- Açıklanan bilgi indeksi oluşturulması

Açıklanan bilgi değerlendirme formu oluşturulması: Açıklanan bilgi düzeyini ölçmeye yarayacak bir indeks geliştirilmesindeki ilk aşama “açıklanan bilgi değerlendirme formu” nun oluşturulmasıdır. Bu formda hangi bilgilerin yer alacağı, yer alacak bilgi maddelerinin seçimi ve sayısı ile ilgili genel kabul görmüş bir teori olmadığından, önceki araştırmacılar tarafından geliştirilen açıklanan bilgi değerlendirme formunda yer alan bilgi maddelerinin sayısı 17 (bak Barrett, 1976) ile 289 (bak Spero, 1979) arasında değişmektedir. Bu formda yer alacak maddelerin boyutu ve seçimi genellikle çalışmanın odaklandığı noktaya bağlıdır.

Literatürde sürekli olarak referans olarak gösterilen çalışmalarla uyum içerisinde, bu çalışmada geliştirilen “açıklanan bilgi değerlendirme formunda” maddeler halinde yer alan veriler (bilgi maddeleri) şu kaynaklar değerlendirilerek seçilmiştir: 1) Türkiye’deki mevcut halka açıklanacak bilgilerle ilgili hüküm taşıyan kanunlar; 2) Avrupa Topluluğu Dördüncü No. lu Genelgesi; 3) Uluslararası Muhasebe Standartları; 4) Literatürdeki mevcut önceki çalışmalar; 5) Türk muhasebecilerin önerileri. Daha sonra, toplam 25 Türk firması tarafından yayınlanan yıllık faaliyet raporu üzerinde bir ön çalışma (pilot) çalışma yapılmış ve açıklanan bilgi değerlendirme formu üzerinde değişiklikler yapılarak son hali verilmiştir. Bu çalışmada geliştirilen “açıklanan bilgi değerlendirme formu” toplam 250 maddeden oluşmuştur.

Açıklanan bilgi değerlendirme formu maddelerin puanlanması: Açıklanan bilgi düzeyini indeks aracılığı ile ölçmek için geliştirilen çeşitli puanlama yöntemleri mevcuttur. Bu yöntemlerden literatürde en sık kullanılan (bkz. Cooke, 1989; Soh, 1996; Al-Modahki, 1996; ve Haniffa, 1998) düzeltilmiş iki alternatif yöntemi (modified dichotomous approach) olup bu yönteme göre değerlendirme formundaki bir madde eğer açıklanmış ise (1) puan, açıklanmamış ise (0) puan verilmekte ve de madde uygulanabilir değilse değerlendirmeye alınmamaktadır. Aynı yöntem bu çalışmada da kullanılmış olup bu çalışmada açıklanan bilgi değerlendirme formunda her bir maddenin açıklanıp açıklanmadığını tespit etmek için örnek olarak seçilmiş her bir firmanın yıllık faaliyet raporu analiz edilmiş, eğer formda mevcut olan madde ile ilgili açıklama incelenen raporda mevcut ise o maddeye bir puan, açıklama mevcut değilse sıfır puan verilmiş olup eğer madde ile ilgili açıklama incelenen firmaya uygulanabilir değilse hiç değerlendirmeye alınmamıştır. Değerlendirilen maddelerle ilgili yanlış karar verip hatalı sonuçlara ulaşmamak için puanlama işlemi sırasında maddelerin firmaya uygulanabilir olup olmadığını araştırmak için yıllık faaliyetlerin tamamı okunmak yolu ile analize tabi tutulmuştur. Her bir firma için ayrı bir “Açıklanan bilgi değerlendirme formu üzerindeki

maddelere puan verme yolu ile” Açıklanan bilgi değerlendirme formunun puanlaması işlemi tamamlandıktan sonra her bir firma için bir “açıklanan bilgi indeksi” oluşturulmuştur.

Açıklanan bilgi indeksi : Açıklanan bilgi indeksi, bir firmanın elde edeceği (Gerçekleşen) “toplam puanın” o firmaca “elde edilmesi beklenen maksimum puana” bölünmesi sureti ile hesaplanan bir orandır. Bir firmanın elde edeceği (gerçekleşen) “Toplam Açıklanan Bilgi Puanı” (TABP) şu şekilde hesaplanmıştır:

$TABP = \sum_{i=1}^m di$	Formülde yer alan kısaltmalardan; di = 1 eğer, açıklanan bilgi değerlendirme formunda yer alan madde ile ilgili açıklama varsa 0 eğer, açıklanan bilgi değerlendirme formunda yer alan madde ile ilgili açıklanma yoksa m ≤ 250 madde (açıklanan bilgi değerlendirme formundaki toplam madde sayısı)
--------------------------	---

Bir firmaca elde edilmesi (gerçekleşmesi) “Beklenen Maksimum Açıklanan Bilgi Puanı” (BMABP) ise şu şekilde hesaplanmıştır:

$BMABP = \sum_{i=1}^n di$	Formülde yer alan kısaltmalar; di = açıklanan bilgi değerlendirme formunda yer alan maddelerden açıklanması beklenen maddeler n = açıklanan bilgi değerlendirme formunda yer alan maddelerinden firmaya uygulanabilenlerin sayısı (i.e. ≤ 250)
---------------------------	--

Bir firmaca açıklanan bilgi düzeyini göstergesi olan “Açıklanan bilgi indeksi” (ABİ) ise şu şekilde hesaplanmıştır: ABİ = TABP / BMABP .

Örnek olarak seçilen her firma için 1987 ve 1991 yıllarında açıkladıkları bilgi düzeyinin ölçülmesinden sonra, diğer bir ifade ile ABİ oluşturulduktan sonra, hipotez test edilmiştir.

Hipotez test modelinin oluşturulması

Bu çalışmada bağımsız dış denetimin firmalarca açıklanan muhasebe bilgi düzeyine etkisini test etmek için oluşturulup yukarıda sunulan H0, geliştirilen çoklu doğrusal regresyon modeli (OLS multiple linear regression) ile test edilmiştir.

Eğer halka açıklanan bilgilerle ilgili politikalardaki değişiklik yalnızca bağımsız dış denetimin bir fonksiyonu olsa idi, yukarıdaki hipotez her firma için açıklanan bilgi düzeyini (yukarıda açıklanan ABİ değerini) bağımlı değişken, firmaların denetime tabi olup olmamasını simgeleyen değerleri bağımsız değişken olarak bir regresyon modeli oluşturup test edilebilirdi. Ancak, birçok araştırmacı halka açıklanan bilgi düzeyi ile birçok faktör (ör. firmaların büyüklüğü, faaliyet gösterdiği sektör, borsada işlem görüp görmediği, vb. gibi), arasında bir ilişkilinin olduğunu bulmuşlardır (bknz. Cooke, 1989 ve Çürük, 1999). Bunun yanı sıra, kanunlarca veya sermaye piyasasını kontrol altında tutan kuruluşlarca firmalara getirilen halka açıklanacak bilgilerle ilgili yeni yükümlülükler de firmalarca halka açıklanan bilgi düzeyinde yıllar itibarı ile bir değişiklik meydana getirebilecek faktörler arasındadır.

Gerçekten, firmaların halka açıkladıkları bilgi düzeyini yıllar itibarı ile artırma eğiliminde oldukları hususunda literatürde birtakım delil vardır (bak, Firth, 1979). Halka açıklanan bilgi düzeyini etkilemesi muhtemel bahsedilen diğer faktörlerin etkisini kontrol edebilmek için, bu çalışmada yapay değişkenler (dummy variables) kullanılmıştır. Firmalarca açıklanan bilgi düzeyini etkilemesi muhtemel diğer faktörlerin etkisini kontrol edebilmek için kullanılan yapay değişkenler (dummy variables): 1) Firmaların büyüklüğü; 2) Faaliyet gösterdiği sektör; 3) Borsada işlem görüp görmediği ve; 4) 1987 ile 1991 yılları arasında çıkarılan ve açıklanan muhasebe bilgileri ile ilgili zorunluluk getiren kanunlar (bu değişkenin ismi yıl olarak tanımlanmıştır). Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda oluşturulan çoklu regresyon denklemi ise şöyledir:

$$Y = \alpha_0 + \beta_1 D_1 + \beta_2 D_2 + \beta_3 D_3 + \beta_4 D_4 + \beta_5 D_5 + \beta_6 D_6 + \beta_7 D_7 + \beta_8 D_8 + \beta_9 D_9 + \beta_{10} D_{10} + \beta_{11} D_{11} + \beta_{12} D_{12} + \gamma_1 X_1 + \varepsilon$$

Yukarıdaki kısaltmalar:

Y = Halka açıklanan muhasebe bilgi indeksi

D₁ = Bağımsız denetçilerce denetlenen

D₂ = Bağımsız denetçilerce denetlenmeyen

D₃ = Borsada işlem gören

D₄ = Borsada işlem görmeyen

D₅ = Makine ve Metal ürünleri sektörü

D₆ = Çimento ve yapı malzemeleri

D₇ = Tekstil ürünleri

D₈ = Cam, cam ürünleri ve orman ürünleri

D₉ = Günlük tüketim maddeleri ve hizmet

D₁₀ = Kimyasal ürünler

D₁₁ = 1987

D₁₂ = 1991

D₁- D₁₂ = Yapay 0/1 değişken (Dummy 0/1 variables)

X = İşletmenin büyüklüğü

ε = Hata termi (Error terms)

α_0 = Sabit (Intercept -constant)

β, γ = Açıklayıcı Değişkenin Coefficient (Coefficient of the explanatory variables)

Yukarıda sunulan OLS Çoklu Regresyon modeli ile bu çalışmada oluşturulan hipotez test edilmeden önce, analize tabi tutulacak verilerin normal dağılım, eşit varyans ve doğrusal (normality, equal variance ve linearity) olma gibi belirli varsayımları taşıyıp taşımadığı çeşitli analizlere tabi tutulmuştur. Anılan analiz sonuçları yukarıda oluşturulan hipotezin test sonuçları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

HİPOTEZ TESTİ VE ARAŞTIRMA BULGULARI

Bu çalışmada bağımsız dış denetimin halka açıklanan bilgiler üzerine etkisi olup olmadığını analiz etmek için oluşturulan hipotez OLS Çoklu Regresyon modeli ile test edilmiştir. Hipotez testinden önce veri setinin çoklu regresyonun varsayımlarını karşılayıp karşılamadığını test etmek için literatürde sıklıkla önerilen yöntem, regresyon artıklarının (regression residuals) analizidir (bknz. Norusis, 1995; ve Kinnear ve Gray, 1995). Bu çalışmada normal dağılım testi için regresyon modelindeki artıkların (residuals) Q-Q plot'u oluşturulup analiz edilmiş ve bu analiz sonucu artıkların (residuals) dağılımının yaklaşık olarak normal olduğunu işaret etmektedir. Bunun yanı sıra standart normal dağılım testi olan Skewness, Kurtosis and KS Lilliefors sonuçları da artıkların (residuals) normal dağılımının

normale yakın olduğuna işaret etmektedir. Sonuç olarak veri setinin normal dağılım varsayımını karşıladığı sonucuna varılmıştır (bknz. Norusis, 1995, ss. 452-453). Diğer taraftan, veri setinin eşit varyans ve doğrusallık (equal variance ve linearity) varsayımlarının karşılayıp karşılamadığının değerlendirilmesi için regrasyonun standart hale getirilmiş tahmini değerleri (the regression standardised predicted values) artıklarla (residuals) karşılıklı olarak noktalı grafik şekline dönüştürülüp analize tabi tutulmuştur. Herhangi belirli bir ilişkinin olmadığını gösteren bu grafik, veri setinin eşit varyans ve doğrusallık (equal variance ve linearity) varsayımlarını karşıladığına işaret etmiştir. (Kinnear ve Gray, 1995, p.174).

Bu çalışmadaki SPSS paket programındaki “enter all variables (tüm değişkenleri gir) komutu yardımı ile hesaplanan regrasyon modeli sonucu Tablo 1’de sunulmuştur.

Table 1 Çoklu regrasyon modeli sonuçları

Çoklu (Multiple) R	0.914			
R Kare (R Square)	0.836			
Düzeltilmiş R Kare (Adjusted R Square)	0.822			
Standart Hata (Standard Error)	0.0578			
F Değeri (F value)	63.227			
F Önemlilik düzeyi (Signif. F)	0.000**			
Bağımsız değişken	Coefficient(β)	SE β	T	Sig. T
Denetim	2.5 E-02	0.016	1.551	0.124
Yapay değişkenler (dummy variables)				
Yıl	0.219	0.016	14.097	0.000
Borsada işlem görme durumu	4.989 E-02	0.012	4.230	0.000
İşletmenin büyüklüğü	5.271 E-09	0.000	0.423	0.673
Sektör (1) Kimyasal ürünler	2.76 E-03	0.022	0.127	0.899
Sektör (2) Çimento ve yapı malzemeleri	-1.11 E-02	0.016	-0.679	0.499
Sektör (3) Tekstil	-5.16 E-02	0.18	-2.807	0.006
Sektör (4) Cam, cam ürünleri ve orman ürünleri	-3.04 E-02	0.015	-1.992	0.049
Sektör (5) Günlük tüketim maddeleri ve hizmet	-5.59 E-03	0.020	-0.286	0.776
Sabit - Constant (Sektör 6. makina metal)	0.315	0.014	23.202	0.000

Tabloda sunulan çoklu regrasyon sonucu F değerinin 63.227 ve gözlemlenen F önemlilik düzeyinin 0.01 düzeyinde önemli olduğunu göstermektedir. Bu sonuç bize modelde yer alan bağımsız değişkenlerin, bu çalışmada örnek olarak seçilen işletmelerce yıllık faaliyet raporlarında açıklanan muhasebe bilgi düzeyindeki farklılığı önemli ölçüde açıkladığını

göstermektedir. Gerçekten 0.82 olan düzeltilmiş R Kare (Adjusted R Square) (bkz. Tablo 1) sonucu bize oluşturulan regresyon modelinde yer alan bağımsız değişkenlerin işletmelerce açıklanan bilgi düzeyindeki farklılıkların %82'sini açıkladığını göstermektedir. Diğer bir ifade ile oluşturulan regresyon modelinde yer alan bağımsız değişkenlerin tümü, bu çalışmada örnek olarak seçilen firmalarca açıklanan muhasebe bilgi düzeyini etkileyen önemli faktörlerin birçoğunu kapsadığını göstermektedir.

Regrasyon modelinde yer alan bağımsız değişkenlerden hangilerinin işletmelerce açıklanan bilgi düzeyine etki ettiğinin tespiti ise Tablo 1'de sunulan regresyon istatistiklerinden analizi ile mümkündür. Regrasyon istatistiklerinden T değeri ile T önemlilik düzeyi bize bu çalışmada esas olarak üzerinde durulan “bağımsız dış denetim” değişkeninin 0.05 önemlilik düzeyinde önemli olmadığını göstermektedir. T önemlilik düzeyi 0.114 olan “bağımsız dış denetim” değişkeni (bkz. Tablo 1) bu çalışmada örnek olarak seçilen firmalarca açıklanan bilgi düzeyine etki eden önemli faktörler arasında bağımsız dış denetimin olmadığına işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile, 0.05 önemlilik düzeyinde H_0 'ı ret etmeyen bu sonuç “*bağımsız dış denetimin Türk firmalarınca açıklanan muhasebe bilgi düzeyine etkisi yoktur*” sonucunu destekler niteliktedir.

Regrasyon istatistiklerinin detaylı analizi bu çalışmada firmalarca açıklanan bilgi düzeyini etkileyen diğer faktörleri kontrol etmek için kullanılan yapay değişkenlerden (dummy variables) yıl (1987-1991 yılları arasında yapılan ve açıklanacak bilgi düzeyini etki eden hukuki düzenleme, ör. 1989 SPK yönetmeliği gibi), işletmelerin borsada işlem görüp görmemesi, ve faaliyette bulunduğu sektörler, gibi değişkenlerin işletmelerce açıklanan bilgilere etki eden faktörler arasında yer aldığına işaret etmektedir. Regrasyon istatistiklerinden Beta değerleri ile işaretlerinin analizi borsada işlem gören firmaların görmeyenlere oranla, 1991 yılında faaliyet raporu açıklayan firmaların 1987 yılı faaliyet raporu açıklayan firmalara göre daha fazla bilgi sunduklarına işaret etmektedir.

SONUÇ

Son zamanlarda Enron, Vivendi, Worldcom gibi büyük şirketlerin iflasın eşiğine gelmiş olması uluslararası alanda, özellikle ABD'de önemli ekonomik krizlere yol açmıştır. Anılan şirketlerin batma aşamasına gelmesinin temel nedenleri arasında yaratıcı muhasebe tekniklerinin kullanılması ve kullanılan muhasebe tekniklerinin açıklandığı finansal raporların yeterince şeffaf olmaması gösterilmektedir. Anılan şirketlerle ilgili krizden etkilenen kişi ve kurumlarca yapılan eleştirilerin odak noktasını ise bu şirketlerin hazırladığı finansal tablolarında sunulan muhasebe bilgilerinin doğruluğu ve şeffaflığı ile

ilgili denetim işlevlerini etkin olarak yerine getirmedikleri ileri sürülen bağımsız dış denetim şirketleridir. İşletmelerce açıklanan muhasebe bilgilerinin doğru ve işletmenin gerçek durumunu yansıtip yansıtmadığını (true and fair view) denetleyen günümüz denetçileri, işletmelerce finansal raporlarda sunulan muhasebe bilgilerinin yeterince şeffaf (açık) olup olmadığı hususunda görüş bildirmek durumunda olduklarından, işletmelerce açıklanan bilgi düzeyini de etkilemesi muhtemeldir.

Bağımsız dış denetim olgusunun henüz gelişim hayat seyrinin ilk döneminde olduğu Türkiye’de bağımsız dış denetimin işletmelerce açıklanan muhasebe bilgileri üzerine etkisini değerlendiren bu çalışma sonucu bağımsız dış denetimin Türk firmalarının yıllık faaliyet raporlarında halka açıkladıkları bilgiler üzerinde istatistiki olarak (0.05 önemlilik derecesinde) önemli sayılan bir düzeyde etkisi olmadığını göstermiştir. Çürük (2000) tarafından yapılan araştırma sonucunu destekler nitelikte olan bu çalışma sonucu bağımsız denetçilerin Türkiye’de faaliyet gösteren işletmelerce hazırlanan finansal tablolarda sunulan muhasebe bilgilerinin şeffaflığı üzerine bir etkisinin olmadığına işaret etmektedir.

KAYNAKLAR

- Adhikari, A. ve Tondkar, R. H. (1992), Environmental Factors Influencing Accounting Disclosure Requirements of Global Stock Exchange, **Journal of International Management and Accounting**, Vol. 4, No. 2: 75-105.
- Al-Modahki, J. S. (1996), **An Empirical Study of Accounting Disclosure Development in the Kingdom of Saudi Arabia**, Doktora tezi, Exeter Üniversitesi, İngiltere.
- Al-Mulhem, A. A. (1997), **An Empirical Investigation of Level of Financial Disclosure by Saudi Arabian Corporations**, Doktora tezi, Hull Üniversitesi, İngiltere.
- Barret, M. E. (1976), Financial Reporting Practices: Disclosure and Comprehensiveness in an International Setting, **Journal of Accounting Research**, Spring: 11-26.
- Bursal, N. I. (1984), The Accounting Environment and Some Recent Developments in Turkey, **The International Journal of Accounting**, Spring: 93-128.
- Choi, F. D. S. ve Mueller, G. G. (1992), **International Accounting**, Prentice-Hall inc., New Jersey, USA.
- Cooke, T. E. (1989), **An Empirical Study of Financial Disclosure by Swedish Companies**, Garland Publishing: New York & London.
- Cooke, T. E. (1991), An Assessment of Voluntary Disclosure in the Annual Reports of Japanese Corporations, **The International Journal of Accounting**, Vol. 26, No. 3: 174-189.
- Cooke, T. E. ve Curuk, T. (1996), Accounting in Turkey with Reference to the Particular problems of Lease Transactions, **The European Accounting Review**, Vol. 5, No. 2: 339-359.
- Cooke, T. E. ve Wallace, R. S. O. (1989), Global Surveys of Corporate Disclosure Practices and Audit Firms: A Review Essay, **Accounting and Business Research**, Vol. 20, No. 77: 47-57.
- Curuk, T. (1999), **An Analysis of Factors Influencing Accounting Disclosure in Turkey**, Doktora Tezi, Exeter Üniversitesi, İngiltere.
- Financial Times (1991), Turkish Accounting Shake-up Reveals Blemishes on the Books, **Financial Times**, 15 Ocak 1991.
- Firth, M. (1978), A Study of the Consensus of the Perceived Importance of Disclosure of Individual Items in Corporate Annual Reports, **The International Journal of Accounting, Education and Research**, Volume 14, No.1:57-70.
- Firth, M. A. (1979), The Impact of Size, Stock Market Listing, and Auditors on Voluntary Disclosure in Corporate Annual Reports, **Accounting and Business Research**, Vol. 9, No. 36: 273-280.

- Haniffa, R. M. (1998), **Culture, Corporate Governance and Disclosure in Malaysian Corporations**, Doktora Tezi, Exeter Üniversitesi, İngiltere.
- Latini, R., (1992), Italy, in Alexander, D ve Archer, S. (Der.), **The European Accounting Guide**, Academic Press, London.
- Marston, C. L. ve Shrivess, P. J. (1998), **A Review of the Development and Use of Explanatory Models in Financial Disclosure Studies**, Working Paper, University of Northumbria, Newcastle.
- Norusis, M. J. (1995), **SPSS 6.1 Guide to Data Analysis**, Prentice-hall Englewood Cliffs, NJ.
- Radebaugh, L. H. (1975), Environmental Factors Influencing the Development of Accounting Objectives, Standards and Practices in Peru, **International Journal of Accounting Education and Research**, Vol. 11, No. 1: 39-56.
- Singhvi S. S. ve Desai, H. B. (1971), An Empirical Analysis of the Quality of Corporate Financial Disclosure, **The Accounting Review**, Vol. XLVI, No. 1:120-38.
- Soh, C. S. (1996), **Factors Influencing Company Information Disclosure: An Empirical Study of Companies Listed on the Kuala Lumpur Stock Exchange**, Doktora Tezi, Warwick Üniversitesi, İngiltere.
- Spero, L. L. (1979), **The Extent and Causes of Voluntary Disclosure of Financial Information in Three European Capital Markets: An Explanatory Study**, Doktora Tezi, Harvard Üniversitesi.
- Tekinalp, U. (1992), Turkey. D Alexander ve S, Archer (Der), **The European Accounting Guide**, London: Academic Press.
- Wallace, R. S. O. ve Naser, K. (1995), Firm-Specific Determinants of the Comprehensiveness of Mandatory Disclosure in the Corporate Annual Reports of Firms Listed on the Stock Exchange of Hong Kong, **Journal of Accounting and Public Policy**, Vol. 14: 311-368.
- Wallace, R. S. O., Naser, K. ve Mora, A. (1994), The Relationship Between the Comprehensiveness of Corporate Annual Reports and Firm Characteristics in Spain, **Accounting and Business Research**, Vol. 25. No. 97: 41-53.
- Zund, A. (1992), Switzerland. D Alexander ve S, Archer (Der), **The European Accounting Guide**, Academic Press, London: 825-884.